

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 347.235

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД НЕПУ

THE LEGAL MODE OF USING OF THE EARTH IN UKRAINE IN THE PERIOD OF NEP

Гуца К.О.,
здобувач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті здійснено спробу загальної характеристики правового режиму землекористування в Україні періоду нової економічної політики та встановлення, для якої соціальної групи населення УРСР цей порядок мав сприятливий характер.

Ключові слова: правовий режим, землекористування, нова економічна політика (НЕП), індивідуальні селянські господарства, кооперація, оренда.

В статье осуществлена попытка общей характеристики правового режима землепользования в Украине в период новой экономической политики и определения, для какой социальной группы населения УССР данный порядок имел благоприятствующий характер.

Ключевые слова: правовой режим, землепользование, новая экономическая политика (НЭП), индивидуальные крестьянские хозяйства, кооперация, аренда.

In this article has been made an attempt of general description of legal mode of the earth using in Ukraine in the period of New Economic Policy (NEP) and the attempt to set for what group of population this order had a positive character. For the achievement of the named aim the traditional for the historically legal science methods of study such as historical and formally logical were used mainly.

An author in first set that after establishment of soviet government on the most part of Ukrainian territory basic directions of the legal adjusting of economic relations, in particular in the area of the earth using, were proclaimed in the decision of X convention of Russian communist party (bolsheviks) which happened in March, 1921 about the NEP. The model of using of the earth was determined by the separate documents of Organized bureau of Russian communist party (bolsheviks) and by the USSR government, in particular by the Law about the right on using of the earth during the ten years, be the main Law about labor using of the earth, by the land code of the USSR, by the decision of VI conference of the Organized bureau of Russian communist party (bolsheviks) «About cooperation», resolution of VII conference of the Organized bureau of Russian communist party (bolsheviks) «Agriculture and tax politics».

We can make the following conclusion after the analysis of the done work. The legislative providing of order of using earth had to provide political support of the soviet government by the widest circle of peasants and to create the proper conditions of renewal of agrarian sector of economy of Soviet Ukraine. After the analysis of legislation, decisions of state and party bodies of the period of NEP we think it's possible to assert that set legal mode of using of the earth was approved by the majority of Ukrainian peasants.

Perspective direction of research of land legal relationships in Ukraine of period of NEP, in particular, is the detailed comprehensive complex analysis of legal policy of the state about great number of approaches to the patterns of ownership on earth.

Key words: legal mode, using of the earth, new economic policy (NEP), individual agriculture, cooperation, lease.

Посилення уваги до вивчення земельних правовідносин в Україні зумовлено, передусім, пошуком шляхів ефективного вирішення правових проблем нинішньої національної земельної реформи, а також суттєвим оновленням та істотним збільшенням числа законодавчих та підзаконних актів про землю, що потребують осмислення, зокрема, їх місця у національній законодавчій традиції.

Ті чи інші аспекти земельних правовідносин у Радянській Україні досліджувалися такими українськими науковцями-істориками, економістами, правознавцями: А. Берлачем, І. Будзіловичем, О. Вівчаренко, Л. Добробог, І. Заріцькою, І. Каракаш, О. Каденюком, В. Калініченко, О. Пашенко, Т. Саркісовою, В. Семчиком, В. Сидор, А. Третьяк, О. Хомич тощо. Втім, питання забезпечення правового режиму землекористування в Україні періоду НЕП, наскільки нам відомо, не стало предметом спеціального вивчення.

Метою статті є надання загальної характеристики правовому режиму землекористування в Україні періоду НЕП та встановлення, для якої соціальної групи населення УРСР цей порядок мав сприятливий характер. Для досягнення визначеної мети використовувалися, головним чином, традиційні для історико-правової науки методи дослідження: історичний та формально-логічний.

Після встановлення радянської влади на більшій частині території України основні напрями правового регулювання економічних відносин, зокрема у сфері користу-

вання землею, визначено у рішеннях X з'їзду РКП(б) [2], що відбувся у березні 1921 року, про НЕП.

Основні засади цієї політики становили: заміна продрозверстки натуральним податком на основну продукцію сільського господарства; введення в аграрному секторі соціально-класової податкової системи; відновлення та розвиток сільськогосподарської кооперації та контрактації; встановлення системи товарно-грошових відносин між містом та селом; стимулювання матеріальної зацікавленості селян у збільшенні виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції державі.

Модель землекористування визначено окремими документами ЦК ВКП(б) та Уряду УСРР.

Так, V Всеукраїнський з'їзд рад у березні 1921 року ухвалив закон про дев'ятирічне користування землею. Декларувалася його спрямованість на створення стабільних форм користування землею. Рішеннями Всеукраїнського земельного з'їзду 1922 року наголошувалося на важливості надання хліборобам права безстрокового користування землею. В «Основному законі про трудове землекористування» від 27 травня 1922 року, ухваленому сесією ВУЦВК, враховувалися названі пропозиції. Цей закон став частиною Земельного кодексу УСРР, ухваленого 29 листопада 1922 року [2].

Кодекс складався з основних положень й чотирьох частин: «Про трудове землекористування», «Про міські землі»,

«Про державне земельне майно», «Про землеустрій і переселення». У Кодексі зазначалося про скасування права приватної власності на землю, надра, води та ліси в межах УСРР назавжди (ст. 1-2). Всі землі сільськогосподарського призначення входили до єдиного земельного фонду (ст. 3). Право безпосереднього користування землею надавалося трудовим землеробам та їх об'єднанням, міським поселенням, державним установам та підприємствам (ст. 4). Право користування землею визначалося як безстрокове та могло припинитися лише у відповідності до закону (ст. 11). Купівля, продаж, заповіт, дарування та застава землі заборонялася, а порушники цього притягалися до кримінальної відповідальності, а також позбавлялися землі, якою користувалися (ст. 26).

Кодекс регламентував й організацію роботи органів управління земельним товариством, тобто сільських сходів, правове становище селянського дворища. Стаття 66 визначала дворище як «родинно-трудова об'єднання осіб, що спільно ведуть сільське господарство». Кодекс допускав оренду землі, однак за умовою, що «ніхто не може отримати за двором оренди в своє користування землі більше тієї кількості, яку він в змозі додатково до власного наділу обробити силами свого господарства». Використання найманої праці припускалося лише за умови дотримання законів про охорону та нормування праці, а також при умові неможливості господарства самому виконувати необхідну роботу.

Вказані напрями регулювання земельних відносин закріплено і в документах КП(б)У. Так, курс НЕП було обговорено та схвалено першою Всеукраїнською нарадою активу КП(б)У, яка відбулася у Харкові на початку травня 1921 року [3].

Спрямованість означених вище нововведень є очевидною: забезпечити селянам стимули для підвищення виробництва продуктів. Так, селянин, сплативши помірний податок, отримував змогу продавати надлишки зерна за ринковими цінами. Бідні селяни взагалі звільнялися від сплати податку.

У першій половині 1920-х років рішення КП(б)У, Уряду УСРР значною мірою відображали підходи прибічників розвитку індивідуальних селянських господарств та найпростіших форм кооперації. Вище вже згадувалось про Закон про закріплення землі у дев'ятирічне користування трудовим господарям від 02 березня 1921 року. Водночас, кооперація визначали вірогідним стимулом зростання сільськогосподарського виробництва. Грудневою Постановою VI конференції КП(б)У «Про кооперацію» 1921 року наголошувалося, що кооперація сприяє поглибленню зв'язків дрібних господарств.

У Резолюції VII квітневої конференції КП(б)У «Сільське господарство та податкова політика» 1923 року визначено заходи щодо розвитку сільськогосподарської кооперації, організації раціонального землевпорядкування, забезпечення бідняцько-середняцьких верств селянства, організації ефективної системи сільськогосподарського кредиту, зміцнення існуючих колективних господарств та організації нових. Конференцією запропоновано перехід від багатьох видів обкладання селян до єдиного сільськогосподарського податку, поступового переходу від натуральної форми оподаткування до грошової [4, с. 254-255]. Документом враховувалися інтереси індивідуальних, кооперативних та державних господарств.

З огляду на відсутність на той час реальних умов для широкомасштабного запровадження колективної форми землекористування, Конференцією акцентувалося на актуальності поширення сільськогосподарської кооперації, що сприятиме відбудові та подальшому розвитку зруйнованого сільського господарства, підготує селян до суцільного виробничого кооперування.

Резолюцією січневого Пленуму ЦК КП(б)У «Про політику на селі» 1925 року підтверджено означений на-

пряма регулювання земельних відносин. Наголошувалося на потребі пришвидшення організації товариств спільної обробки землі, сільгоспартілей, комун. Визначалося, що основними формами сільськогосподарської кооперації в Україні мають стати наступні: кредитна з додатковими постачальницькими функціями та спеціалізована (наприклад, буряководів, меліораційна). Зазначалося, що головним завданням Наркомзему та партійних організацій є кооперування найширших мас «трудова селянства». Тобто, означені заходи спрямовувалися, насамперед, на захист економічних прав та поліпшення матеріального становища бідніших селян.

IX Всеукраїнський з'їзд рад 1925 року визначив, що вагомі стимули розвитку аграрного сектору економіки становитимуть розвиток орендних відносин, а також застосування найманої праці. Цей курс підтверджено X Всеукраїнським з'їздом рад 1927 року. При цьому зверталась увага на необхідність зміни напрямку розвитку сільськогосподарської кооперації: не вважалося доцільним обмежуватися лише збутом та постачанням, а зосередитись на її виробничій формі. У результаті такої політики передбачалося зростання виробництва сільськогосподарської продукції.

Наприкінці 1920-х років регламентування орендної форми землекористування зазнало певних змін. Так, Постановою ВУЦВК та РНК УСРР від 30 травня 1928 року встановлено шестирічний строк оренди. Сільським радам надавалось право скоротити цей строк до трьох років для тих господарств, які, незважаючи на надану їм державою та кооперативами допомогу, не стали самостійно господарювати та продовжували з року в рік здавати власну землю в оренду. Наркомзем одержав право встановлювати оптимальні розміри землі, які може взяти в оренду одне господарство.

Постанова РНК УСРР від 28 червня 1928 року «Про селянські господарства, що застосовують найману працю, на які поширюються правила кодексу законів про працю» теж обмежувала розвиток оренди. Визначалися випадки, коли найману працю у селянському господарстві можна визнавати підсобною (участь у сезонних роботах) та поширення на неї правил про умови цього застосування у селянських господарствах. Водночас визначалося, що робота протягом року в заможних господарствах не є підсобною та в силу цього на таких найманих робітників поширюються правила кодексу законів про працю. У такий спосіб узаконювалася заборона використання найманої праці в аграрному секторі.

Проведення землевпорядкувальних робіт сприяло розвитку різних форм власності та господарювання у сільськогосподарському виробництві України, що своєю чергою позитивно позначилося на різних соціально-економічних показниках. Так, значно розширилися посівні площі: 1916 року вони в Україні становили 15 млн. дес., у 1921 році – 4 млн. 385 тис., у 1923 році – 16 млн. 327 тис., у 1924 році – 17 млн. 524 тис., у 1926 році – 21 млн. 669 тис. дес. Зростала кількість заможних та середняцьких господарств. Протягом 1927–1928 років такі становили понад дві третини усіх селянських господарств Радянської України. «Куркульські» господарства – 4% та зосереджували 20% сільськогосподарського реманенту, 7,5% посівної площі, 14,8% всієї орендної землі. Незначна частина земельних угідь знаходилася у розпорядженні колективних форм господарювання: ТСОЗи – 16,3%, колгоспи – 22,6%, комуни – 2,9% [4].

Основну категорію населення, в інтересах якої реалізовувалася нова економічна аграрна політика загалом, й правовий режим користування землею, зокрема, становив середняк, тобто основна маса селян, що має середню кількість землі на двір. Держава користувалася незначною частиною землі (лісами й невеликим відсотком придатної для хліборобства землі в 1 млн. 400 тис. га, або 5-6%), на

якій організувалися державні та колективні господарства. Земельний фонд селянських господарств в УСРР, що до війни становив 15 млн. 700 тис. га, збільшився до 23 млн. 500 тис. га. В результаті подальшого поділу землі й забезпечення землею безземельних число селянських господарств зросло з 3 млн. до 5 млн. 200 тис. Великих змін зазнав розмір господарств. Перестали існувати поміщицькі господарства, частину землі відібрано у багатих господарів (куркулів). Ці землі було передано до безземельних господарств.

Отже, на підставі викладеного вище підсумуємо. Законодавче забезпечення порядку користування землею мало забезпечити політичну підтримку радянської вла-

ди найширшим колом селян та створити належні умови для відновлення аграрного сектору економіки Радянської України. У результаті аналізу законодавства, рішень державних та партійних органів періоду НЕП вважаємо за можливе стверджувати про сприяння встановленого правового режиму землекористування більшості українських селян.

Перспективним напрямом дослідження земельних правовідносин в Україні періоду НЕП, зокрема, є детальний всебічний комплексний аналіз правової політики держави щодо плюралізації форм власності на землю. При цьому доцільною є розробка пропозицій щодо можливого застосування означеного досвіду в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сборник выступлений, документов и материалов цикла «КПСС в стенограммах, документах и материалах». – М. : Партиздат, 1933. – 954 с.
2. Про затвердження Земельного кодексу УСРР : Постанова ВУЦВК від 16 жовтня 1922 року // ЗУ УСРР. – 1922. – № 45. – Ст. 664.
3. Комуністична партія України у резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій, пленумів ЦК. – К., 1957. – Том 1. – С. 154–157.
4. Матеріали о состоянии сельского хозяйства и работы на селе. – Х., 1929. – 62 с.
5. Україна : статистичний щорічник / ЦСУ УСРР. – Харків : Центральне статистичне управління УСРР, 1926–1929, 1926. – 405 с.

УДК 340

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА

STANDARDS OF LAW APPLICATION AS A METHOD OF ORGANIZATION OF STANDARDS OF LAW REALIZATION

Легка О.В.,
к.ю.н., доцент

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Стаття присвячена дослідженню природи застосування норм права. Автор аналізує різні підходи, що склалися до розуміння цього поняття. Автором акцентується увага на тому, що слід чітко відмежувати застосування норм права як форму владного індивідуально-правового регулювання від виконання, дотримання і використання як форм саморегуляції власної поведінки учасниками реалізації правових норм. Робиться висновок, що існуючі на сьогодні підходи до розуміння понять «реалізація норм права», «форми реалізації норм права», «застосування норм права» потребують певного уточнення і коригування. Правозастосування слід розглядати як спосіб організації реалізації норм права.

Ключові слова: виконання, використання, застосування норм права, реалізація норм права, форма реалізації норм права.

Статья посвящена исследованию природы применения норм права. Автор анализирует различные подходы, которые сложились к пониманию этого понятия. Автором акцентируется внимание на том, что следует четко отграничить применение норм права как форму властного индивидуально-правового регулирования от исполнения, соблюдения и использования как форм саморегуляции поведения участниками реализации правовых норм. Делается вывод, что существующие на сегодня подходы к пониманию понятий «реализация норм права», «формы реализации норм права», «применение норм права» требуют определенного уточнения и корректировки. Правоприменение следует рассматривать как способ организации реализации норм права.

Ключевые слова: исполнение, использование, применение норм права, реализация норм права, форма реализации норм права.

The article is dedicated to the study of nature of standards of law application. The author analyzes different approaches that have been formed concerning conception of this idea. The author notes that some authors under the application of standards of law understand imperative organizational activities of the expert bodies and persons, the other ones – as a way of organization of legal standards application; the third – a form of realization of law, resulting in passing managerial decisions; the fourth – imperative organization of the social order itself, relations of subjects participating in social life. But the most traditional is special and juridical approach, where activities concerning application of law are regarded as imperative, organizational activities of expert public bodies concerning individual and concrete directives.

The author focuses her attention to the problem of classification of forms of realization of standards of law, particularly on the provision on logical approach while separation of types (groups) of phenomena, subjects. One and the same phenomenon cannot belong to several groups according to one and the same criterion at the same time. It is the rule that is in breach while separation of forms of realization of standards of law.

It is important to differentiate clearly the application of standards of law as a form of imperative individual and legal regulation from the exercise, abidance and the use as forms of self regulation by the participants of realization of legal standards of personal behavior.

Subjects who are the ultimate participants of regulated by the disposition of this or that standard of law of social relations use the rights, abide and follow the duties. Active role of the participants themselves is manifested in this.

The application of law is imperative, legally important activities, during which an individual and legal regulation is done and the rights and the duties of the concerned relations are instantiated.

It is concluded that existing today approaches concerning the understanding of the following ideas «realization of standards of law», «forms of realization of standards of law», «application of standards of law» require certain refinement and adjustment. In particular, there should be taken into account classification criteria while separation of different forms of realization of standards of law. Hereby the application of law should be viewed as a method of organization of realization of standards of law.

Key words: exercise, use, application of the standards of law, realization of standards of law, form of realization of standards of law.